Turkish Studies

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 2525-2545

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23286

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 21.06.2019

✓ Accepted/Kabul: 10.08.2019

📅 Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (26.07.2019)-Referee 2 (28.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

TÜRKİYE'DE DİN HİZMETLERİ BAĞLAMINDA YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİNDE MESLEKİ UYGULAMA

Kasım KOCAMAN*

ÖZ

Türkiye’de yüksek din öğretimi kurumları mezunları aynı zamanda önemli oranda din görevlisi olarak din hizmeti alanında istihdam edilmektedir. Din hizmeti ise cami içi ve cami dışı pratik dini uygulamaları, yaygın din eğitimi ve irşat faaliyetleri, dini danışmanlık ve rehberlik gibi çok boyutlu bir hizmet ağını ifade etmektedir. Bu manada yüksek din öğretimi kurumları din hizmetlerini yerine getiren din görevlisi yetiştiren birer meslekî yüksek din eğitimi müesseseleridir. Meslekî eğitimde bir mesleğin niteliklerine sahip olmak için teorik bilgi ve becerinin yanında uygulama ile gelişen meslekî tecrübe ve yetkinlik de gereklidir. Cumhuriyet döneminde üniversiteye bağlı olarak kurulan ilk yüksek din öğretimi kurumu din hizmetlerine eleman yetiştirmek için değil de salt ilim adamı yetiştirmek üzere kurulmuştur. Mamafih yüksek din öğretimi kurumlarından mezunlarının din/diyanet hizmetlerinde istihdam edilmesi ve din hizmeti alanının genişlemesi ve farklılaşması sonucunda bir takım dersler yüksek din öğretimi müfredatında yer almaya başlamıştır. Bu dersler ihtiyacı karşılayacak nitelikte ve nicelikte hiçbir zaman olmamıştır. Az sayıdaki dersin ise teori ağırlıklı ve seçmeli olarak programlarda yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bu derslerin öğretmenlik uygulamasına benzer bir mesleki uygulamasından veya bir stajından bahsetmemiz mümkün değildir. Geçmişten günümüze yüksek din öğretimi kurumlarının zaman zaman zaman değişiklikler olmuş, ancak bu değişiklikler mezunlarının istihdam edildiği iki temel sahadan biri olan din hizmeti dikkate alınarak yapılmamıştır. Oysa meslekî eğitim kurumu olarak farklı isimler altında varlığını sürdüren yüksek din öğretimi kurumlarda dinî meslekî uygulama, eğitim sürecinin tabiatı gereğidir. Din hizmeti bağlamında yüksek din öğretimi kurumlarındaki teorik derslerin ve bunlara dair meslekî uygulama eğitiminin, tarihi süreci de dikkate alarak ele aldığımızda çok yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu çalışmamızda kaynak tarama yöntemini kullanarak geçmişten günümüze yüksek din öğretimi kurumları

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, E-posta: kasim.kocaman@dpu.edu.tr

mezunlarının din hizmetleriyle ilgili olarak meslekî uygulama eğitiminin verilip verilmediği üzerinde durulmaya çalışılmış ve bu konuda bir farkındalık oluşturulmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yüksek Din Öğretimi, Din Hizmetleri, Uygulamalı Mesleki Din Eğitimi.

PROFESSIONAL PRACTICE IN HIGHER RELIGIOUS EDUCATION IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS SERVICES IN TURKEY

ABSTRACT

A significant rate of graduates of higher religious education institutions in Turkey also is employed in the field of religion serve as religious official. Religious service refers to a multi-dimensional service network, such as practical religious practices within the mosque and outside the mosque, widespread religious education and guidance, religious counseling and guidance. In this sense, high religious education institutions are religious high schools of religious education which train religious officials. In order to have the qualifications of a profession in vocational education, besides the theoretical knowledge and skills, the professional experience and competence developed by the practice are also required. The first high religious education institute established in the Republican period was established to educate the scientists not only for educating the religious services. However, as a result of the employment of religious graduates in religious / religious services and the expansion and differentiation of the area of religious service, some courses have begun to be included in the higher religious education curriculum. These courses have never been in the quality and quantity to meet the need. It is observed that a few courses are included in the curriculum as theoretic and elective courses. Moreover, it is not possible to talk about a vocational practice or an internship similar to the teaching practice of these courses. From past to present, there have been changes in the programs of the higher education institutions from time to time, but these changes have not been made considering the religious service, which is one of the two main areas where graduates are employed. However, religious vocational practice is the nature of the education process in higher religious education institutions which exist under different names as vocational education institutions. In the context of religious service, it is seen that the theoretical courses in high religious education institutions and the vocational practice training related to them are very inadequate when we consider the historical process. In this study, it has been tried to focus on whether or not professional practice training is given in relation to the religious services of the graduates of higher religious education institutions from the past to the present by using the resource screening method. In addition, an awareness was requested.

STRUCTURED ABSTRACT

It is possible to consider religious service as a superior concept which includes religious practices inside and outside the mosque, non-formal religious education activities, spiritual guidance and care.

In the performance of religious services, in addition to religious vocational secondary education institutions (Imam-Hatip Schools), graduates of higher religious education institutions (Divinity, Islamic Sciences, Faculties of Religious Sciences, etc.), which are engaged in educational activities under different names, are also employed as religious officers.

Considering the employment fields of graduates, higher religious education institutions are also vocational religious education institutions. The students of these schools must be provided with practical training and internship (vocational training, workplace training). The professional skills of the individual to be employed in any profession necessitate practical training as well as toeric knowledge.

In the madrasas, which are the most common and general religious education institutions in the Ottoman Empire, it is seen that the vocational practice (internship) related to religious services was performed in a more general and intense manner. Madrasah students from all over the country would go to the mosque to offer preaching and religious education activities such as preaching and child education, Qur'an recitation, answering questions, and similar services provided to the public education and religious services. Consequently, it means to apply the vocational and general cultural knowledge taken at a certain level in the madrasas and to turn the theory into a skill. By going to Cerre, madrasah students had the opportunity to practice religious profession in different religious services. It was also clear that some madrasa students were imams in mosques during their student years.

In 1924 the madrasahs were closed. Faculty of Theology Darülfunun Subsequently, the first of religious education in higher institutions in Turkey, established to educate clergy and religious services did not have to be employed in a training program as a result. Darülfunun Faculty of Theology was closed in 1933. These date from 1949 up to the date of the opening of the Ankara University Faculty of Theology, any religious educational institution of higher education in Turkey that has been opened.

As a result of the lack of vocational religious education at both secondary and higher levels, no religious officials were trained to perform religious services. For these and other reasons, educational institutions that offer religious education at both secondary and higher levels have started to be opened. One of the aims of the Ankara Faculty of Theology, which was opened in this direction, is to educate clergy / religious officials who will perform religious services with strong professional knowledge. However, the curriculum of the said faculty is not intended to train religious officials who will carry out religious services. As a matter of fact, applied vocational training is not included in the program of the faculty. As a result, inadequacies of faculty graduates employed as religious officers were observed. In time, very few courses about religious service did not give the desired result.

The Higher Islamic Institutes started to be opened in 1959, citing the fact that graduates of theology faculties were not successful in their duties in both Imam-Hatip schools and the Directorate of Religious Affairs. The aims of the Higher Islamic Institutes are to train religious officials who will be employed in the Religious Affairs Directorate and perform religious services. In general, it is understood that there is not enough practical vocational education in the institutes where there are very few courses related to religious duty formation in their programs. Institutions of higher religious education in Turkey under one roof to collect the relevant institutes of the program were made to revision from time to time, though not the desired yield is obtained. Two courses related to religious guidance and religious music have been included in the programs. Aside from the lack of implementation of these courses, the content of the courses has been inadequate in theory.

With the Higher Education Law enacted in 1981, the entire higher education system was restructured. In this context, all of the higher religious education institutions, which were educated under three different names (Ankara University Faculty of Theology, Atatürk University Faculty of Islamic Sciences and Higher Islamic Institutes), were united under a single roof in 1982 and became Faculty of Theology. From 1982 to 1997, a single program was implemented in theology faculties aiming to train staff in many fields with very different qualifications. The employment fields of the students were not taken into consideration in the establishment of the program. The program has not been shaped in a structure that includes applied vocational training to train both religious educators and religious officials. Even though it has been revised several times, the program does not include any explanation that practical vocational training has been provided for the training of religious officials who will carry out religious services.

Since the 1998-1999 academic year, a seminar with Religious Oratory or Oratory and Professional Practice theory has been brought to the fore in order to provide effective and efficient speaking and addressing skills to the students with the thought that they will contribute to the participation of theology students who cannot take teacher formation in the field of non-formal religious education. It has increased. This course, which is oriented towards professional practice, was limited to a variety of non-formal religious education activities such as sermons and sermons, and did not cover religious services in all dimensions and fields. There is no non-faculty application of this course similar to teaching practice. It is understood that the application within the faculty was done in a very inadequate and inefficient way.

Although there has been a significant increase in the number of courses in the fields of practical religious services, non-mosque and non-mosque religious services, non-formal religious education, spiritual counseling and guidance in the past years, it is understood that these courses are conducted in a manner devoid of practice both in faculties and outside faculties. Almost all of the religious higher education institutions have problems in the implementation of the Oratory and Professional Practice course in the curriculum.

In the historical process, the fact that graduates of higher religious education have actually been employed as religious officials in the fields

of religious services has necessitated some courses to be included in the programs. However, this did not provide the desired result and yield. Because the majority of the courses are taught theoretically. It is not possible to talk about any internship that is related to religious services, as in the teaching formation.

Keywords: Higher Religious Education, Religious services, Applied Vocational Religious Education.

1. Giriş

İnsanların dinî ihtiyaçlarının giderilmesi, ister istemez din hizmeti kavramını gündemi getirmiştir. Bu hizmetin yürütülmesi için yetişmiş insana ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda namaz vakitlerinin başladığını duyurmak üzere ezanın okunması müezzinlik; Cuma ve bayram namazlarının cemaatle kılınma zarureti imamlık ve camide/mescidde toplanan cemaate dini ve sosyal konularda bilgi verme lüzumu da hatiplik görevlerini gerektirmiştir. Ne var ki İslam’ın ilk yıllarında bu görevler için özel maaşlı kişiler tayin edilmemiştir (Cebeci, 1990, s. 29-30)

İslam’ın genişlemesi ve yayılmasıyla birlikte önemli merkezler başta olmak üzere neredeyse bütün yerleşim yerlerine bir veya birden fazla mescid/cami inşa edilmiş ve merkezi idareye bağlı pek çok müessese oluşturulmuştur. Bu kapsamda din hizmetlerinin yürütülmesi ((Buyrukçu, 1995, s. 29–30) için özellikle Abbasiler döneminden itibaren başta imamlık ve hatiplik hizmetleri olmak üzere resmi görevlilerin tayin edilmesi gündeme gelmiş, bunun sonucu olarak imamlık ve hatiplik zamanla devlet memurluğu vasfı kazanan bir mesleğe dönüşmüştür (Küçüktaşçı, 2000, s. 178–179). Nitekim bugün Türkiye’de din görevliliği ile ilgili olarak 1965 yılında çıkarılan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamında din hizmetleri sınıfı oluşturulmuştur. “Din hizmetleri sınıfı, özel kanunlarına göre çeşitli derecelerde dini eğitim görmüş olan ve dini görev yapan memurları kapsamaktadır” (Mevzuat, 1965). Türkiye’de din hizmetleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından resmî olarak deruhte edilmekte, Başkanlık bu hizmetlerin yürütülmesinde başta vaiz, imam-hatip, Kur’an kursu öğreticisi ve müezzin-kayyım gibi din görevlilerini istihdam etmektedir.

Günümüzde din görevlileri, en geniş manasıyla “din hizmeti” adı altında zikredebileceğimiz cami içi din hizmetlerini, cami dışı sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik yönlü hizmetleri, yaygın din eğitimi, ahlakî gelişim ve manevi rehberlik faaliyetlerini, dinî danışmanlık ve rehberlik/irşat etkinliklerini ifa etmektedirler (Onay, 2006, s. 149-175). Din hizmetleri, camilerin yanı sıra hapishane, hastane, yaşlı bakım evleri, aile irşat büroları, gençlik merkezleri, okullar, Kur’an kursları vb. birçok mekânda yerine getirilmektedir.

Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yürüttüğü din hizmeti alanlarında istihdam ettiği din görevlilerinin önemli bir kısmı, ilahiyat/İslami ilimler/din bilimleri fakülteleri gibi adlarla öğretim faaliyetlerini sürdüren yüksek din öğretimi kurumları mezunlarından oluşmaktadır. Yüksek din öğretimi kurumları, ülkemizde din konusunda ihtiyaç duyulan tüm alanlara kalifiye eleman yetiştirmesi gereken müesseselerin başında gelmektedir (Aşıkoğlu, 2015, s. 182). Mezunlarının istihdam alanları dikkate alındığında yüksek din öğretimi kurumları, aynı zamanda meslekî dinî eğitim müesseseleridirler. Bu okulların öğrencilerine eğitim öğretim süreci boyunca, meslekî eğitimin gereği olarak mutlaka uygulamaya yönelik eğitimleri vermesi ve stajı (meslekî eğitim, işyeri eğitimi) yaptırması gerekir. Zira 2547 sayılı Yüksek öğretim Kanunu’na göre (Resmi Gazete, 1981) yüksek öğretim kurumlarının amaçları arasında “yüksek öğretimin uygulamalı yapılmasına ait eğitim - öğretim esaslarını geliştirmek” yer almaktadır. Mesleki eğitim ise, “bireyin tercih ettiği bir meslekî alanda, faaliyetlerini etkili bir şekilde yürütebilmesi için gerekli bilgi, beceri ve tavırlarla ilgili kabiliyetlerinin geliştirilmesini amaç edinen eğitim şeklidir” (Alkan, Doğan, Sezgin, 1980, s. 1-2). Daha öz bir ifadeyle mesleki eğitim, “belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yeteneklerini kazandırma ve

geliştirme” sürecidir (Buyrukçu, 1995, s. 107). Dolayısıyla “her meslekte, mesleğe yeni gireceklerin meslekle ilgili uygulamada bulunmaları bir ihtiyaçtır.” (Bilgin- Selçuk, 1999, s. 189). Bir meslekte mahir olmak ve o alanda yetkin olmak hem teorik yöntem bilgisini hem de uygulama ile tecrübe edinmeyi gerektirir (Bilgin, Selçuk, 1999, s. 199).

Çalışmamızda yüksek din öğretimi kurumlarında öğrencilerin din görevlisi mesleğine hazırlaması amacı din hizmetlerine dair uygulamalı eğitim verilip verilmediğinin tespit edilmesi, veriliyor ise ne derecede verildiği, verimli olup olmadığının ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yüksek din öğretimi kurumları mezunlarının en önemli istihdam alanı olan din hizmetlerinin farklı yönleri dikkate alınarak din görevliliği uygulamasının programlarda yer alması gerekliliği üzerinde durulacaktır. Bu amaçla tarihi süreçte göz önünde bulundurularak kaynak taraması yöntemiyle çalışma şekillendirilmiştir.

2. Osmanlı Medreselerinde Dinî Meslekî Uygulama

İslam dünyasında eğitim-öğretim, medreselerin kurulduğu döneme kadar, örgün değil, daha çok mescid ya da cami merkezli olarak yaygın bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Camiler, oluşturulan ilim meclisleri ve ders halkaları ile eğitimin yapıldığı başlıca merkezler olmuşlardır (Zengin, 2015, s. 23). Buradan hareketle genel olarak camiler ya da mescidlerde dinî eğitim alanların dinî hizmetleri yürüttükleri sonucunu çıkarmamız pekâlâ mümkündür.

XI. asırdan itibaren kurulmaya ve gelişmeye başlayan medreselerin kurulmasının peç çok nedeni (Çelebi, 1998, s. 81-84; Akyüz, 2014, s. 44) olmakla birlikte kuruluşundan itibaren medrese eğitiminin en önemli amaçlarından birisi, insanları dini konularda aydınlatacak ve rehberlik yapacak imam, vaiz ve müftü gibi din görevlisi yetiştirmektir. Din ilimlerine ağırlık verilen ve eğitimin dinî olduğu medreselerden mezun olanların en önemli çalışma alanlarından birisi din hizmetleri olmuştur (Zengin, 2015, s. 28).

Uygulanan program ve okutulan konular itibarıyla Selçuklu medreselerinin devamı niteliğinde olan Osmanlı medreselerinden mezun olanlar hukuk alanında kadı, eğitim alanında medresede müderris ve sıbyan mektebinde muallim, cami içi ve dışı din hizmetlerinde de müftü, vaiz, hatip ve imam gibi din görevlisi olarak görev yapmışlardır (Zengin, 2015, s. 29).

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı medrese sisteminde, bilimsel verimlilikte azalma ve bu alanda dünyadaki gelişmelere karşılık bir yetersizlik meydana gelmesi, müderrislik, kadılık ve din görevliliği gibi hizmet alanlarında yeterli ilmi niteliklere sahip olmayanların görev almaları sonucunu doğurmuştur. Tanzimat (1839) döneminde başlayan değişimle birlikte etkinlik alanı din eğitimi ve din görevlisi yetiştirmekle sınırlandırılan medreselerdeki eğitimin yetersizliği, başta medreseliler olmak üzere değişik kesimler tarafından dile getirilmiş, ancak medreselerin yeniden düzenlenmesi 1908 yılından sonra II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilmiştir (Zengin, 2015, s. 30-31; Zengin, 2002; Zengin, 2009). Yapılan düzenlemelerle medreseler, yeni mekteplere benzer şekilde öğretim basamaklarına, her basamak da sınıflara ayrılmış; mekteplerde okutulan bazı dersler medrese programlarına alınmıştır. Medreselerde yapılan yeniliklerle temel olarak din görevlisi olarak istihdam veya tayin edilecek mezunların gerek meslekî bilgi gerekse genel kültür bakımından donanımlı ve yeterli olmaları hedeflenmiştir (Zengin, 2015, s. 32).

1914 yılında genel medreseler, Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi adını alarak öğretim programlarında meslekî eğitim ve genel kültür derslerine yer verilmiştir. Ayrıca vaiz, imam-hatip ve müezzin gibi doğrudan din hizmetleri ile ilgili din görevlilerinin (hademe-i hayratın) yetiştirilmesi ya da kalifiye edilmesi amacı ile meslek derslerine diğerlerinden daha fazla yer verilen ve sadece din görevlileri için müstakil olarak 1912 yılında Medresetü'l-Vâizîn, 1913 yılında da Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutabâ adını taşıyan medreseler kurulmuştur (Zengin, 2015, s. 32). Bu iki medresenin birleşmesiyle meydana gelen Medresetü'l-İrşâd (1919) namıyla kurulan meslekî medresenin müfredatlarına

bakıldığında hadem-i hayrat yani din görevlisi yetiştirmeye yönelik derslerin ve genel medreselerde de din hizmeti kapsamına giren din eğitimi etkinliklerini destekleyen pedagojik formasyona dair “İlm-i Terbiye” adı altında bir dersin olduğu görülmektedir (Baltacı, 2005, s. 97-99).

Osmanlı medrese sisteminde vazife öncesi mezunların ve talebelerin meslekî tecrübe kazanmasını sağlayan mülâzemet ve çere çıkma uygulamaları yer almaktadır. Osmanlı medreselerinden mezun olanlar kadılık ve müderris olarak atanabilmek için matlab/ mülâzemet denilen deftere kaydedilir ve atanma sırası gelene kadar görevleriyle ilgili uygulama (staj) yaparlardı. Bu şekildeki göreve atanma usulüne de mülâzemet sistemi denirdi (Zengin, 2015, s. 29; İpşirli, 2006, s. 537-539).

Medreselerde icâzet alma seviyesine gelmiş ve Sahn-ı Seman derecesinde ders gören danışmend statüsündeki talebeler, muidlik görevi olarak daha alt seviyelerdeki talebelere ders okutabiliyorlardı. Hatta Tetimme, Dâhil ve Haric medreselerinde muallim olarak görevlendirildikleri de söz konusuydu. Böylelikle kendileri bir yandan müderrislerden ders alırken diğer yandan da talebelere ders vermek suretiyle öğretme beceri ve yetkinliklerini geliştirmiş oluyorlardı. Yine talebeyken camilerde imamlık vazifesi aldıkları da vakiydi. Danışmendlere günlük belli miktarda akçe ve gıda verildiği de görülmektedir (İpşirli, 1993, s. 464-465; Hızlı, 2012, s. 141-142; Ünver, 1946, s. 121-122). Danışmendlere ders verme yetkisinin tanınmış olması, medreselerde müderrislik stajının yani meslekî uygulama eğitiminin verildiğini göstermektedir. Yine daha öğrenci iken camilerde imamlık yapmaları, bir nevi din hizmetleri stajını yaptıkları anlamına gelmektedir. Ayrıca bunlara günlük belirli miktarda akçe ödemesinin yapılması ve gıda verilmesi, günümüzde iş yeri eğitimlerine katılan üniversite öğrencilerinin maaşa bağlanmasını ve sigortalı yapılmasını anımsatmaktadır (Sakarya, 2019).

Osmanlı medreselerinde din hizmetleriyle ilgili meslekî uygulamanın (stajın) daha genel ve yoğun bir biçimde çere çıkma adı altında yerine getirildiğini söylememiz mümkündür. Müderrisler ve belli seviyede eğitim görmüş talebeler, yılın büyük bir bölümü öğrenim gördükten sonra başta üç aylar (Recep, Şaban, Ramazan) ve özellikle Ramazan ayı olmak üzere, ayrıca hafta içi Salı ve Perşembe günleri de cerre çıkarlardı. Cerre çıkan medrese talebeleri yurdun dört bir yanına dağılarak, şehir, kasaba ve köylere giderek camilerde vaaz verme ve çocuk okutma gibi yaygın din eğitimi faaliyetleri ve Kur’an tilaveti, soruları cevaplandırma ve benzeri konularda din hizmetleriyle halka eğitim ve din hizmeti sunarlardı (İpşirli, 1993, s. 388-389; Pakalın, 2004, s. 279-280; Kanal, 2014).

Şuhur-ı selâse cerri denilen üç aylarda cerre çıkmak isteyen medrese öğrencileri, müderrise giderek isimlerini kaydettirir ve kendilerine birer ilmühaber verilirdi. Daha sonra talebeler Bab-ı Meşihat’ta ders vekilinden öğrencilerin himaye edilmesini isteyen tavsiye mektuplarını gidecekleri yerin müftü veya kaymakamına verirlerdi. Özellikle İstanbul’dan gelen talebeler vilayet merkezleri, sancaklar ve kazalarda camilere veya iskân ve tedris için yerler var ise oralarda vazifelendirilirdi. Camilerde namazdan sonra cemaate vaaz verip dini nasihatle bulunurlardı. Hafız olanlar geceleri camilerde teravih kıldırırdı. Akşamları gittikleri yerin ileri gelenleri tarafından nöbetleşe iftar yemeğine davet edilen talebeler, yemek sonrası teravih namazını kıldırırdı. Geceleri taşrada çok meşhur olan Muhammediyye, Ahmediyye ve Envârü’l-Aşîkîn isimli kitapları okurlardı (Abdülaziz Bey, 2000, s. 78-79).

“Cer halkın aydınlanması açısından olduğu kadar medreseliler için de bir uygulama niteliği taşıdığından çok faydalı olmuş, bu vesile ile medreseliler toplumun bilgi ve kültür düzeyini geliştirme, ihtiyaç ve eğilimlerini yakından tanıma imkânına kavuşmuştur”(İpşirli, 1993, s. 388-389). Dolayısıyla çere çıkma, medreselerde belli seviyede alınan meslekî ve genel kültür bilgilerinin uygulamaya konulması, teorisinin beceriye dönüştürülmesi anlamını taşımaktadır. Cerre çıkılarak, medrese öğrencileri farklı din hizmetleri alanlarında dinî meslekî uygulama yapma imkânına sahip olmuşlardır.

3. Cumhuriyet Döneminde Din Hizmetleri Bağlamında Meslekî Uygulama

3.1. Darülfünun İlahiyat Fakültesi

Türkiye’de yüksek din öğretimi kurumlarının ilki olan “İlahiyat Fakültesi’nin kuruluşunu, 1 Eylül 1900 tarihinde İstanbul’da açılan Dârülfünûn-ı Şâhâne’deki Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi ile başlatmak mümkün” (Ayhan, 2000, s. 70) olacağı ifade edilmiştir. Dârülfünûn-ı Şâhâne’nin kuruluş anlayışı çalışmamız adına önemlidir. Osmanlı’nın son döneminde mesleki eğitim veren yüksekokulların dışında Amerika ve Avrupa üniversitelere benzeyen ve özellikle ilim adamı yetiştirmeye yönelik bir üniversite o günkü adıyla bir dârülfünun kurulması gerekliliği gündeme gelmiştir (İhsanoğlu, 1990, s. 699-700). Bunun sonucu olarak 1900’de yaklaşık elli beş yıllık tecrübelerin ışığında bugünkü Türk üniversitesinin temelini oluşturan Dârülfünûn-ı Şâhâne kurulmuştur. Bu yükseköğretim kurumunun birkaç olumsuz yönlerinden birinin de derslerin daha çok teorik safhada kalmış olmasıdır (İhsanoğlu, 1993, s. 524). Bu ilk modern Osmanlı üniversitesinin kuruluş misyonunun, meslekî eğitimden ve mesleğe eleman yetiştirmekten ziyade akademik anlamda ilim adamı yetiştirmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Üniversitenin misyonunun bu şekilde olması, bünyesindeki Ulûm-i Âliye-i Dîniyye (İlahiyat) şubesinin misyonunun da din alanında ilim adamı, yani bugünün ifadesiyle akademisyen ilahiyatçı yetiştirmek olduğu söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulunca 1923’te Ankara’da toplanan birinci ilmî heyette Osmanlıdan devralınan İstanbul Dârülfünun (Üniversite) ve yüksekokullar ele alınmıştır. Dârülfünun bünyesinde bulunmayan İlahiyat Fakültesi, 3 Mart 1340/1924 tarihinde yürürlüğe giren Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile lağvedilen medreselerin yerine kurulmuş din öğretimi kurumlarından biri olmuştur (İhsanoğlu, 1993, s. 524-525).

İlahiyat Fakültesi kurulma düşüncesi, modern Türk Üniversitesi içinde İslamî ilimlerin modern ilim zihniyeti ile okutulması ihtiyacından doğmuştur (Doğan, 1999, s. 259). Aydın’a göre Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yeni devletin genel eğitim sisteminin temelini atıp ve yeniden yapılandırırken ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde meslekî din eğitim-öğretiminin yürütülmesine de açıkça ve doğrudan dayanak olmuştur. Nitekim bu kanunun yürürlüğe girmesiyle İmam-Hatip Mektepleri ve yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere İstanbul Darülfünun’unda İlahiyat Fakültesi açılmıştır (Aydın, 2016, s. 65). Ne var ki, Osmanlı dönemindeki Darülfünun’un kuruluş felsefesini de dikkate aldığımızda ilahiyat fakültesinin misyonu arasında “hidemat-ı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi” yani din hizmetlerini yürütecek din görevlilerin yetiştirilmesi yer almamaktadır. İlahiyat Fakültesinin asıl misyonu, “yüksek dinniyyat mütehasısları” yetiştirmektir.

Darülfünun İlahiyat Fakültesi (1924) Ülken’e göre, “modern üniversite fikriyle doğmuş” (Ülken, 1961, s. 11-12) ve Baltacıoğlu’nun ifadesiyle “bir nevi sosyoloji fakültesi” (Ayhan, 1999, s. 215) haline dönüşmüştür. Nitekim Antalya mebusu Rasih (Kaplan) efendi, meslek adamı yetiştirilmek isteniyorsa fakülte programının ona göre düzenlenmesi gerektiğini, eğer bu olmuyorsa meslek erbabı yetiştiren ikinci bir fakülte açılmasını dile getirmiştir (Doğan, 1999, s. 263). Fakülteden mezun olanlar dinî hizmetlerde bulunsalar da, fakülte programında din görevlisi yetiştirmeye yönelik her hangi bir formasyon dersi ve bunun uygulaması söz konusu değildir. Dolayısıyla fakültenin programı imam-hatip, vaiz vb. din görevlilerini yetiştirecek seviyede olmamış ve ona göre de oluşturulmamıştır (Doğan, 1999, s. 263).

Sonuç olarak 1924 yılında kurulan Darülfünun İlahiyat Fakültesi, din hizmetlerinde istihdam edilecek din görevlisi yetiştirmek amacıyla kurulmamış ve bunun sonucu olarak bir eğitim programına sahip olmamıştır.

3.2. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Darülfünun İlahiyat Fakültesi 1933 yılında kapatılmış, 1949’a kadar Türkiye’de dini yükseköğretim veren her hangi bir kurum açılmamıştır. Uzun süre gerek orta öğretim gerekse

yükseköğretim seviyesinde meslekî din eğitimi verilmemesinin sonucu olarak cenazeyi kaldıracak bilgi ve becerisi bulunan kimseler dahi bulunamaz hale gelmiş, toplum din adına hurafelere sarılmaya, istismarcılar toplumda at oynatmaya başlamıştır. Bu durum, dini iyi bilen insanların acilen yetiştirilmesini gündeme getirmiştir (Aydın, 2016, 132).

Yukarıda belirtilenler başta olmak üzere diğer başka nedenlerden dolayı 4 Haziran 1949 tarihli 5424 sayılı kanunla Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi kurulmuş ve 1949- 1950 eğitim öğretim yılında faaliyete başlamıştır. Bu yeni fakültenin amacı “din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesi mümkün kılmak, meslek bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadıyla memleketimizde de garptaki örneklerine benzer bir İlahiyat Fakültesi’nin kurulması” (Ayhan, 1999, s. 213) şeklinde belirtilmiştir. Bununla kastedilenlerden biri de Diyanet İşleri Başkanlığı’na her kademede (merkez teşkilatı personeli, müftü, murakıp, vaiz, imam...) eleman yetiştirmektir (Kara, 2016, s. 362). Ancak Hilmi Ziya Ülken, İlahiyat Fakültesi ile eğitim fakültelerinin “saf ilim amacı güttüğünü”, esas hedeflerinin öğretmenlik ve sosyal görevler olduğu için başta MEB olmak üzere bütün kurumlarla işbirliği yapması ve bunların ihtiyaçlarını göz önüne alarak eleman yetiştirmesi gereği üzerinde durmuştur. Fakülte mezunlarının istihdam edilecekleri alan düşünülmeden soyut bir programa göre hareket edilmemesi gerektiğini belirten Ülken, “ilim için ilim yapmak tasasının yanında ihtiyaç için ilim yapmak öğretmenlik ve sosyal görevlerin istediği şartlara göre eleman yetiştirmek tasarıları da yer almalıdır ki, mezunlardan bütün sosyal hizmetler faydalanabilsin” (Ülken, 1973, s. 51) ifadelerinin üzerinde durulması icap eder. Böylelikle o, ilahiyat fakültesinin din hizmetleri alanında elaman yetiştirmeye yönelik bir programa sahip olmadığına da işaret etmiştir.

Ahmet Hamdi Akseki de, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görevinin dinî işleri tedvir etmek, cami ve mescitleri idare etmek olduğunun belirtmiştir. Diyanetin bu vazifeleri yapabilmesi için İslam dininin bütün inceliklerine, şark ve garp felsefesine vâkıf yüksek din adamlarına, halkımızı irşad edecek kudretli müftülere, vaizlere, kendisine hürmet telkin ettirecek imam ve hatiplere muhtaç olduğunu, ancak İlahiyat Fakültesinin katıyen memlekete lüzumlu olan din adamlarını yetiştirecek bir durumda olmadığını belirtmiştir (Akseki, 1951; Kara, 1994, s. 885-899).

1961 yılında Milli Eğitim Bakanlığının Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu, ilahiyat fakültesinden mezun olanların imam-hatip mekteplerindeki dinî dersleri okutamadıklarını, ayrıca bu mezunların Diyanet İşleri Başkanlığı’nın müftülük ve vaizlik görevlerini yapacak yeterlikte de olmadıklarını dile getirilmiştir. Komite çalışmalarına katılan Fakülte Dekanı Prof. Dr. Neşet Çağatay, “İlahiyat Fakültesi mezunlarından müftü, vaiz ve büyük camilerde imam-hatip olarak faydalanılabilmesi için bunlar arasından imtihanla seçilecek kabiliyetli gençlerin iki yıl daha bir ihtisas programı ile yetiştirilmeleri gerektiği” hususunu vurgulamıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 1961, s. 18-20).

Aslında “mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde tutarlı din adamlarının yetiştirilmesi...” amaçlanmıştır. Ancak fakülte bu ve diğer amaçları gerçekleştirecek niteliklerden, programdan ve öğretim elemanından yoksun bırakılmıştır (Aydın, 2016, s.135). Öyle ki 1953 yılından itibaren programda yer almaya başlayan Kur’an-ı Kerim dersinde fiili olarak ciddi bir Kur’an eğitimi verilememiş, öğrenciler cami cami dolaşarak imam ve müezzinlerden Kur’an okumasını öğrenmeye çalışmışlardır (Öcal, 2016, s.362). Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere amaç ile sonuç bir biriyle çelişmiştir. Fakültenin kuruluştaki amacı, “mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde tutarlı din adamları yetiştirmek” olmasına karşın, sonuç itibarıyla amacı “salt ilim için ilim yapmak” şeklinde tahakkuk etmiştir. Dolayısıyla programda din görevlisi yetiştirilmesine yönelik bırakın uygulamalı dersi, teorik olarak da yeterli seviye her hangi bir ders mevzu bahis olmamıştır.

Her ne kadar din görevlisi formasyonu doğrudan ilgili olmasa da 1953-1954 öğretim yılında İlahiyat Fakültesinin programında yer almaya başlayan “Pedagoji” dersi, uzun yıllar bir Terbiye Felsefesi olarak okutulmuş, uygulaması söz konusu olmamıştır. Ancak zamanla Din Pedagojisine

dönüştürülerek 1979- 1980 öğretim yılında Din Eğitimi adı altında programda yer almıştır (Bilgin, Selçuk, 1999, s. 21). Yine din görevlisi formasyonu ile ilgili olduğunu varsaydığımız 1972-1973 “Dini Türk Musiki” dersi, 1975-1976’dan itibaren “Türk Din Musikisi” şeklinde programda yer almıştır (Aydın, 2016, s. 141, 144-145). 1980 ihtilali öncesinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kurulu toplanarak mezunlarının gerek Milli Eğitim Bakanlığı’nda gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı’nda istihdam edilmesinden hareketle onları daha iyi kontrol edebilmek ve eğitmek için bir kürsü ihdas etmeye karar vermiş Mayıs 1980 yılında Din eğitimi kürsüsü kurulmuştur (Aşıkoğlu, 2015, s. 103).

Sonuç olarak uzun bir aradan sonra 1949 yılında kurulan Ankara İlahiyat Fakültesinin kuruluş amaçlarından bire de çok belirgin olmamakla birlikte meslekî bilgisi güçlü din hizmeti ifa edecek din adamları/din görevlileri yetiştirmektir. Ne var ki adı geçen fakültenin müfredatı din hizmetini yürütecek din görevlisi yetiştirmeye yönelik hazırlanmamış, haliyle programda uygulamalı meslekî eğitime yer verilmemiştir. Nitekim fakülte mezunlarından din görevlisi olarak istihdam edilenlerin yetersizlikleri görülmüştür. Zamanla doğrudan olmasa da programda din hizmetiyle ilgili çok az sayıda dersin konulması istenilen sonucu vermemiştir.

3.3. Yüksek İslam Enstitüsü

İlahiyat fakültesi mezunlarının gerek İmam-hatip okullarında gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı’ndaki görevlerinde başarılı olamamaları da gerekçe gösterilerek 1959 tarihinde Yüksek İslam Enstitüleri açılmaya başlanmıştır. Enstitünün amaçları arasında, yükseköğrenim görmüş, gerekli bilgilerle donanmış “din adamları” yetiştirmek de yer almaktadır. Bir başka anlatımla Diyanet teşkilatı için müftü, vaiz, merkez teşkilatında yönetici gibi her düzeyde personel yetiştirmek hedeflenmiştir (Kara, 2016, s. 372). Nitekim bu durum Talim Terbiye Kurulu’nun 1961 yılındaki kararında şu şekilde ifade edilmiştir: “Yüksek İslam Enstitüsü, İslam dininin esaslarına sadık kalarak müsbet ilmin ışığı altında İslam ilimlerinin ve bunlara yardımcı bilgileri öğreterek... Milli Eğitim Bakanlığı’nın ihtiyaçları dışında, Diyanet İşleri teşkilatında müftü, vaiz vesaire gibi din elemanlarını yetiştirmekle görevlidir. Enstitü, ayrıca Türkiye’de İslam ilimleri alanında araştırmalarda bulunmak ve araştırmalarının neticelerini yurt ve dünya ilim âlemine sunmak amacıyla da vazifelidir” (Milli Eğitim Bakanlığı, 1961). 1971-1972 ders yılında yeniden düzenlenen “Yüksek İslam Enstitüsü Yönetmeliği’nin “Kuruluş ve Amaç” başlıklı birinci maddesinde, Enstitü, Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra kuruluşlarına gerekli din görevlileri yetiştirmeyi kendine bir amaç saymıştır (Resmi Gazete, 1972, s. 6; Kara, 2016, s. 375).

Yüksek İslam Enstitüsü, çok amaçlı bir kurum olarak ortaya çıkmış, bir birinden çok farklı özellik taşıyan ve çok farklı niteliklere sahip uzmanların istihdamını gerektiren birçok alan için uzman yetiştirmesi kendisinden beklenmiştir. Çeşitli okullarda farklı dersler okutacak öğretmen, farklı özelliklere sahip alanlarda hizmet verecek iyi eğitilmiş din görevlisi, idareci ve akademisyen yetiştirmeyi hedefleyen Yüksek İslam Enstitüleri, memleketin ihtiyaçlarına cevap verebilecek seviyede öğrenci yetiştirmeye imkân verecek bir müfredat programından yoksun bırakılmışlardır (Aydın, 2016, s. 152-153).

Yüksek İslam Enstitülerinin 1959 tarihli ilk programı ile farklı hizmet alanları için uzmanların yetiştirilmesi mümkün olmamıştır. Rastgele birçok dersin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu program, amaçların tümünü gerçekleştirilmesine imkân vermemiştir. 4. Sınıfta hafta bir saat/kredilik “Hitabet ve İrşad” dersinin, her sınıfta hafta bir saat/kredilik “Dini Musiki” dersinin ve 3. ve 4. sınıflarda hafta birer saat/kredilik “Dini Pedagoji” dersinin okutulmuş olması, programı Diyanet İşleri Başkanlığının farklı kademelerinde görev yapacak din görevlileri ve idarecilerin yetiştirilmesi bakımından da yeterli kılmamıştır. Bununla birlikte 1959 yılında deneme amaçlı hazırlanan programda, 1972 yılında birtakım önemli değişiklikler olmuştur. İlk kez bu programda, her ne kadar doğrudan din görevlisi yetiştirmeye yönelik olmasa da Pedagojik formasyon kazandıracak derslere ve öğretmenlik uygulamasına yer verilmiştir. Din görevlilerinin formasyonu bakımından “Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması” isimli bir dersin programda yer alması önemli bir adım olduğu dile getirilmektedir. Yine

revize edilmiş 1972 tarihli programda “Hitabet ve İrşad” dersi 4. sınıfta haftada iki saat/kredi, “Meslekî Türk Musikisi” 1. sınıfta haftada iki saat/kredi olarak yer almıştır. Bu programla ilgili çıkarılan yönetmelikte “Yüksek İslâm Enstitüsü öğrencilerinin tabi tutulacakları esaslar” arasında “derslere, seminerlere, uygulama ve kütüphane çalışmalarına (yatılı iseler, müzakere ve mütalaalara) devam etmek, ders tatbikatı mahiyetindeki gezilere katılmak” (Resmi Gazete, 1972, s. 11; Aydın, 2016, s.155) şeklindeki ifadeler din hizmetleri ya da din görevliliğine yönelik meslekî uygulamanın yapılmış olduğunu çağrıştırmaktadır.

Yüksek İslam Enstitülerinin programlarının istenilen seviyede din görevlisi yetiştirmeye elverişli olmadığı ve din hizmetleri ile ilgili derslere programda yeterince yer verilmediği da anlaşılmaktadır. Ancak 1974 İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarından, halen öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan Mustafa Kelebek ile yaptığımız yüz yüze görüşmede, Ali Üsküdarlı’nın “Kur’an-ı Kerim” dersini Kur’an’ı makamı ve güzel okumaya yönelik uygulamalı bir şekilde işlediğini; “Hitabet ve İrşad” dersine giren Yaşar Kandemir’in gerek sınıf içi gerekse sınıf dışında vaaz verme, hutbe irad etme gibi meslekî tatbikat yani uygulama yaptırdığını; Halil Can’ın yürüttüğü “Meslekî Türk Musikisi” dersi kapsamında imamet, ezan, ilahi, marş ve mevlid gibi dini kültürel formları uygulamalı olarak gerek sınıf içinde gerekse sınıf dışında farklı yerlerde tertiplenen programlarda icrasını gerçekleştirdiklerini dile getirmiştir.

1979 yılında Yüksek İslam Enstitülerinin programında yeniden revizyona gidilmiş, ilk iki sınıfta genel eğitim verildikten sonra, üçüncü sınıfta öğrenciler a. Tefsir Hadis, b. Fıkıh Kelam ve c. İslam Dini Esasları bölümlerine ayrılmışlardır. Bu bölümleşmenin, istihdam alanıyla bütünleşmemiş olmasından dolayı bu kurumlardan mezun olanlar hangi bölümden mezun olursa olsunlar tek bir programla yetişmiş gibi muamele görmüş ve yirmi küsur kadar alanın uzmanı sayılmıştır (Aydın, 2016, s. 160). Programın amaçları arasında Yüksek İslam Enstitülerinin, “Diyanet İşleri Başkanlığının hizmet alanına giren her kademede kuruluşları için yüksek seviyede din hizmetlileri yetiştiren, ... müze, vakıf, arşiv, kütüphane, hastahane, fabrika, cezaevleri ve benzeri kuruluşların ihtiyacı olan yüksek derecede dinî eğitim görmüş elemanları ve rehberleri yetiştiren” kurumlar olduğu da dile getirilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 155). Bu hizmet alanları ile ilgili öğrencilerin yetiştirilmesinde doğrudan doğruya meslekî uygulamadan bahsedilmemişse de, “ileride millet topluluğu içinde, kutsal bir meslekte ve manevi değerler ortamında ya tek başına veya başkaları ile beraber çalışacaklarından, öğrenciler muayyen ve müşterek amaçlar için halka, meslektaşlarıyla, idare adamlarıyla işbirliği yaparak çalışmaya daha Enstitülerdeyken alıştırılır. Uygulama ve seminer çalışmaları bu maksat için kullanılır”, yine “Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kurumların... çalışmalarının yakından görülmesi ve uygulamalarla bütün meslek hareketlerinin takibi... okul hayatı süresince geliştirilir” (Millî Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 157) şeklindeki izahlar meslekî uygulamanın hedeflendiğini göstermektedir.

Din hizmetlisi veya din görevliliği formasyonu bağlamında uygulamaya dönük Kur’an-ı Kerim dışında çok az sayıda derse programda yer verilmiş, bu derslerin de uygulamasının olduğuna ders içeriklerinde hiç değinilmemiştir. Bu programda “Tasavvuf ve İrşad” isimli bir ders her bölümün üçüncü sınıfında haftada 2 saat/kredi ve “Meslekî Türk Musikisi” dersi seçmeli olarak haftada 2 saat/kredi olarak yer bulmuştur. Tasavvuf ve İrşad dersinin içeriğinde meslekî uygulamaya hiç yer verilmemiştir. Ders teorik olarak da çok yetersizdir. “Meslekî Türk Musikisi” dersinin ise teoriye yönelik olduğu ve dinî musiki formlarından ise ilahi formuna ağırlık verilmiş, ezan, kamet ve diğer dini musiki formları dersin içeriğinde hiç yer almamıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 189, 195, 170-171).

Sonuç olarak 1959 yılından itibaren kurulmaya başlayan Yüksek İslam Enstitülerinin amaçları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı’nda istihdam edilecek ve din hizmetlerini ifa edecek din görevlileri yetiştirmek de yer almaktadır. Genel olarak programlarında çok az sayıda din görevliliği formasyonuna yönelik dersin olduğu enstitülerinde uygulamalı meslekî eğitimin verildiğine dair yeterli bir kanaat oluşmamaktadır. Türkiye’de yüksek din öğretimi kurumlarının bir çatı altında toplanmasına kadar ilgili enstitülerinin programlarında zaman zaman revizyona gidilmiş olsa da istenilen verim elde

edilememiştir. Din hizmetleriyle ilişkili irşad ve dini musikiyle ilgili iki ders programlarda yer almıştır. Bu derslerin ise uygulamasının olmamasının ötesinde teorik ders içerikleri dahi çok yetersiz kalmıştır.

3.4. Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Yüksek Din Öğretimi Kurumu olarak 1971 yılında Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi kurulmuştur. Öğretim süresi beş yıl olarak belirlenen bu fakülte, 1. Tefsir ve Hadis Bölümü 2. Kelam ve İslam Felsefesi Bölümü, 3. Fıkıh ve İslam Hukuku Bölümü ve 4. İslam Dil ve Edebiyatı Bölümü olmak üzere dört bölümden oluşmaktaydı. Bu bölümleşmenin, isabetli belirlenmediği ve istihdam alanıyla bütünleşmediği için işlevsellikten uzak kaldığı ve pratik değeri olmadığı için kuruluşundan yedi yıl sonra bölümler tamamen kaldırılmıştır (Aydın, 2016, s.169).

Bu fakülte de din hizmetlerinde istihdam edilecek din görevlisi yetiştirilmesi hususunda istenilen seviyede olmamıştır. Bu konuda fakülte hocalarından Sarıkçıoğlu'nun, "öğretilmeye çalışılan derslerde arzu edilen başarı sağlanamadığı gibi, müstakbel din görevlileri olacak öğrencilerimizin görmeleri zaruri bazı dersler de programlarında hiç yer almamaktadır" şeklindeki ifadeleri bu durumu izah edici niteliktedir (Sarıkçıoğlu, 1981, s. 328). Ayrıca genel olarak fakültenin derslerinin uygulamadan uzak bir şekilde işlendiği fakülte hocalarının beyanlarından anlaşılmaktadır. Nitekim ders işleniş biçimi ciddi olarak eleştirilmiş, takrire dayalı öğretim metodundan vazgeçilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Kavakçı, 1981, s. 356). Fakülte hocalarının beyanlarından da anlaşılabileceği üzere mezunlarının din görevliliği vazifesini yetkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için programda olması gereken derslere yer verilmemiştir. Haliyle din hizmetlerine dair programda olmayan herhangi bir dersin, uygulamasından da bahsedilmesi söz konusu değildir.

3.5. İlahiyat Fakültelerinde Meslekî Din Hizmetleri Uygulaması

6 Kasım 1981 yılında 2547 sayılı "Yüksek Öğretim Kanunu" yürürlüğe girmesiyle (Resmi Gazete, 1981) yükseköğretimin tamamı yeniden yapılandırılmıştır. Bu anlamda üç ayrı isim (Ankara Ü. İlahiyat F., Atatürk Ü. İslami İlimler F. ve Yüksek İslam Enstitüleri) altında öğrenime devam eden yüksek din öğretimi kurumlarının tamamı 1982 yılında tek bir çatı altında birleştirilerek İlahiyat Fakültesi haline getirilmişlerdir (Ayhan, 1999, s. 469; Aydın, 2016, s.197, 199). Bunun sonucu olarak 1982- 1983 öğretim yılından itibaren Türkiye'deki ilahiyat fakülteleri yeni bir anlayışla eğitim öğretim faaliyetlerine başlamışlardır (Öcal, 2016, s. 389). "Dinî yükseköğretim kurumlarında isim birliğinin sağlanmasından sonra doğal olarak program birliği de sağlanmış ve 1983-1984 öğretim yılından itibaren bütün İlahiyat Fakültelerinde aynı ders programı uygulanmaya başlanmıştır. İlahiyat Fakültelerinin yapılandırılmasında ve programın oluşturulmasında öğrencilerin istihdam alanları değil de tamamen öğretim elemanlarının akademik çalışma alanları dikkate alınmıştır. Öğrenciye yansıyan bir bölümleşme olmamış, eğitim-öğretim bakımından pek fazla işlevi bulunmayan tek programlı bir uygulama söz konusu olmuştur (Aydın, 2016, s. 200-205).

İlahiyat Fakülteleri, aynı zamanda Yüksek İslam Enstitülerinin dönüştürülmeleriyle kuruldukları için adı geçen kurumların amaçlarını gerçekleştirmekle yükümlü tutulmuşlardır. Her ne kadar açık bir şekilde ifade edilmese de fiili olarak İlahiyat Fakültelerinin amaçlarının "İlahiyat alanı için akademisyen, bilim adamı yetiştirmek, Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatı için idareci, müftü, vaiz, murakıp, Kur'an Kursu öğreticisi, İmam-Hatip yetiştirmek, Ortaokul ve orta dereceli okullar için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni yetiştirmek, İmam-Hatip Liseleri için meslek dersleri öğretmeni yetiştirmek" olduğu belirtilmiştir (Aydın, 2016, s. 206-208).

İlahiyat Fakülteleri, otuz kadar farklı görev için uzman yetiştiren kurumlar olarak karşımıza çıkmışlardır. Bu görevler arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da çoktur. Gerek din görevlisi gerekse öğretmenin dini öğreten kişiler olmalarından dolayı aralarında benzerlikler olması doğaldır. Bununla birlikte her ikisinin ayrı birer meslek olması nedeniyle aralarındaki fark da azımsanmayacak kadar çoktur. Zira din görevlisi ile öğretmenin muhatapları ve eğitim-öğretim ortamları bir birinden çok

farklıdır (Aydın, 2016, s. 208). Bu bakımdan ilahiyat müfredatı gerek din eğitimcisini gerekse din görevlisini yetiştirmeye uygun bir yapıda şekillendirilmemiştir. Ülken’in ifadesiye, “mezunlarının kullanılacakları yerleri (istihdam) düşünmeden soyut bir programa göre hareket etme” anlayışı (Ülken, 1973, s. 51) hâkim olduğundan niçin eğitim-öğretim faaliyetinde bulunulacağı (amaçları) açık seçik biçimde ortaya konulmamış, öğretilecek muhteva muğlak bırakılmış ve netleştirilmemiştir. Dolayısıyla “bu kurumlar, bir anlamda mezunlarının hangi görevlerde istihdam edileceklerini, bu görevlerde onların ihtiyaçlarının neler olacağını düşünmeden soyut bir programa göre hareket etmişlerdir” (Aydın, 2016, s. 210, 215, 217).

Birer meslek/ihtisas müessesesi olan İlahiyat Fakültelerinin programı farklı niteliklere sahip uzman yetiştirmekten uzak olduğu gibi din hizmeti özelinde de program çok yetersiz kalmıştır. Din hizmetlerine ve din görevlisi yetiştirilmesine dair gerek teorik gerekse uygulamaya dönük program oluşturulmamıştır. Bu durum 1983/1984 ve 1991/1992 ders programlarında açıkça görülmektedir (Aydın, 2016, s. 212-213). Parladır’ın “Bugün İlahiyat Fakültelerinin ders cedveli, öğretmenlikle ilgili özel amaçlarını daha iyi gerçekleştirecek bir görünüş kazanmıştır. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığındaki görevlerle ilgili formasyonun teşkili bakımından muhtevada bazı boşluklar bulunduğu söylenebilir” (Parladır, 1988, s. 8) ifadeleri bizce çok iyimserdir. Din hizmetlisi veya din görevlisi mesleği ile ilgili teorik derslerin olmadığı bir programda, meslekî uygulamanın olduğunu söylemek zaten mümkün değildir. Konuyla ilgili olarak programın, uygulama başta olmak üzere okul içi ve okul dışı sosyal ve kültürel etkinliklere öğrencilerin katılmasına ve araştırmada bulunmasına imkân vermediği belirtilmiştir (Parladır, 1988, s. 8-9).

1982-1998 yılları arasında İlahiyat Fakültelerinin programlarında pek çok değişiklik yapılmıştır. Fakat istenilen sonuç bir türlü elde edilememiştir. Bir meslekî dinî eğitim kurumu olan İlahiyat Fakülteleri için eğitimde program geliştirme ilkelerine dikkat edilmeden hazırlanan tek bir programda çok çeşitli derslere yer verilmiştir. Birbirinden çok farklı niteliklere sahip değişik görevlere eleman yetiştirmeyi hedefleyen program, bu bakımdan yeterli olmadığı gibi, seçmeli derslerin programda yer almasının pratik bir karşılığı olmamıştır. Zira öğrencilerin seçmeli ders tercihlerinde ilgileri, merakları, yeteneklerinden ziyade günü birlik kaygıları daha fazla etkili olmuştur (Aydın, 2016, s. 212, 219).

Bütün bunlara rağmen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde “Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri” bağlamında öğretmenlik uygulamasının yanında din görevliliği uygulamaları da yaptırılmıştır. Nitekim bunun için teorik zemin oluşturmak üzere Beyza Bilgin ve Mualla Selçuk tarafından bir kitap dahi hazırlanmıştır. Bu kitabın son sayfelerinde 1990-1991 öğretim yılı cami uygulamaları için öğrenciler tarafından hazırlanmış ve okunmuş dua uygulama örneklerine yer verilmiştir (Bilgi, Selçuk, 1999, s. 1-2, 243-245). Ne var ki, 1994-1999 yılları arasında bahsi geçen fakültenin öğrencisi olmamıza rağmen, din görevliliği ve din hizmetlerine dair bizlere her hangi bir uygulama yaptırılmamıştır.

İlahiyat Fakültelerinde 1982’den 1997’ye kadar bir birinden çok farklı niteliklere sahip birçok alana eleman yetiştirmeyi hedefleyen tek bir program uygulanmıştır. Programın oluşturulmasında öğrencilerin istihdam alanları dikkate alınmamıştır. Program gerek din eğitimcisi gerekse din görevlisi yetiştirmeye yönelik yapıda şekillenmemiştir. Din hizmetlerine ve din görevlisi yetiştirilmesine dair gerek teorik gerekse uygulamaya dönük bir program oluşturulmamıştır. Din hizmetini yürütecek din görevlilerinin yetiştirilmesi hususunda uygulamalı meslekî eğitimin verildiğine dair birkaç defa revize edilmiş programda herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

1997 yılında YÖK’ün öğretmen yetiştirme konusunda aldığı karar, öğretmen yetiştiren ilahiyat fakültelerini de etkilemiş ve ilahiyat fakültelerinin yapısında ve programlarında önemli değişiklikler olmuştur. 1982’den beri sürdürülen ilahiyat fakültelerinin tek programlı yapısı değiştirilerek, ilahiyat fakülteleri, biri İlahiyat Lisans Programı, diğeri ise İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programı olmak üzere iki programlı hâle dönüştürülmüştür. 1998-1999 öğretim yılından

itibaren yeni kurulan İlahiyat Lisans Programı'ndan ise öğretmenlik formasyon dersleri kaldırılmıştır. Bu Program'dan mezun olanlar, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışabildikleri gibi, öğretmen olmayı istemeleri durumunda, Ankara Üniversitesi bünyesinde açılan üç dönemlik Tezsiz Yüksek Lisans Programı'na katılmak suretiyle, hem ortaöğretim kurumlarında din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni hem de imam hatip liselerinde meslek dersi öğretmeni olarak atanabilme hakkına da sahip olmuşlardır (Bahçekapılı, 2012, s. 145-151).

İlahiyat Lisans Programından mezun olanlarının öğretmenlik mesleği bakımından pedagojik formasyona tabi tutulma zorunluluğu ortadan kaldırılması ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yaygın din eğitimi gibi bir dizi din hizmetleri kapsamında görev alacak olan din görevlilerinin ilahiyat öğretiminde pedagojik formasyon dersleri almayacak olmaları ciddi eleştirilere sebep olmuştur. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim yaşındaki çocuk ve gençlere, ayrıca yetişkinlere yaygın din eğitimi hizmeti götüren din görevlilerinin pedagojik formasyon eğitimi almamalarının, verilen eğitimin daha etkili ve kaliteli olmasını olumsuz yönde etkilediği, bundan dolayı ilköğretim veya ortaöğretim kurumlarında görev alacaklara pedagojik eğitim verilirken; müftü, vaiz, murakıb, imam hatip, Kur'an kursu öğreticisi vb. birbirinden farklı formasyonlar gerektiren görevlere aday elemanları tek programla yetiştirmek durumunda kalan İlahiyat Lisans Programı'nın bu durumu en kısa zamanda değiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Bahçekapılı, 2012, s. 152).

1998-1999 eğitim-öğretim yılından itibaren, öğretmenlik formasyonu alamayan ilahiyat öğrencilerinin yaygın din eğitimi alanında görev almalarına katkı sağlayacağı düşüncesiyle öğrencilere etkin ve verimli bir konuşma ve hitap yeteneği kazandırmak amacıyla "Dini Hitabet" adıyla tek dönemde teorisi bir, uygulaması iki saat olan iki kredilik bir ders ön plana çıkmıştır. Meslekî uygulamaya dönük olan bu ders vaaz, hutbe gibi birkaç türdeki yaygın din eğitimi faaliyeti ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca seçmeli ders olarak iki dönemde okutulmak üzere programda yer alan iki ders cami içi ve cami dışı din hizmeti pratikleri açısından zikredilebilir. Bunlar teorisi bir, uygulaması iki saat ve iki kredisi olan "Güzel Kur'an Okuma" ve "Türk Din Musikisi" dersleridir (Aydın, 2016, s. 256-258).

Yukarıda belirtilen dersler programda yer almasına rağmen program, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ihtiyaç duyduğu din hizmeti, yaygın din eğitimi ve rehberlik ve manevi danışmanlık vazifesini deruhte edecek din görevlilerini yetiştirme noktasında yetersiz kalmıştır. Nitekim programla ilgili olarak programın, "İlahiyat fakültesinin, 'daha çok öğretmen yetiştiren bir kurum olduğu' noktasından hareket edilerek' hazırlanmış olduğu; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ihtiyaçlarının dikkate alınmadığı söylenmektedir. Bu önemli bir eksikliktir. Nasıl ki, öğretmen yetiştirmeyi Milli Eğitim Bakanlığına havale etme düşünülüyorsa, din hizmetlerini yürütecek elemanların yetiştirilmesine yönelik hizmet öncesi eğitim de Diyanet İşleri Başkanlığı'na havale edilmemeli; soruna sahip çıkılmalıdır" (Aydın, 2016, s. 263) ifadeleri durumu açıkça yansıtmaktadır.

Örgün din eğitiminde olduğu gibi yaygın din eğitimi, din hizmeti ve dini danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde de pedagojik formasyon önemlidir. Bununla birlikte bu formasyon sadece teorik bilgilerin elde edilmesiyle kazanılmış sayılmaz. Bu bilgileri uygulama becerisi ve yetkinliğine de sahip olmak gerekmektedir. Bundan dolayı da teorik öğretim ile uygulama faaliyetlerinin birleşik ve bütüncül ele alınması gerekir. İlahiyat Fakültelerinin programları ile öğrencilerin ileride görev alacakları kurumların ihtiyaçları arasında yeterince ilgi ve tutarlılık olmadığından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürüttüğü din hizmetleri ve yaygın din eğitimi-öğretimi faaliyetlerini üstlenen elemanlar istenilen seviyede yetiştirilememiştir. Öğretmenlik formasyonu için alınan dersler, bu faaliyetler için gereken formasyonu karşılayacak yeterlilikte olmamıştır (Aydın, 2016, s. 219, 226-227). Bu durumu Aydın (2016, s. 235) "Diyanet İşleri Başkanlığında görev alacak öğrenciler için de mesleki uygulama esası getirilmeli; onlara bu alandaki görevlerine ilişkin verilen bilgiler, uygulamalarla bütünleştirilmelidir. Burada da, her kademedeki göreve ilişkin uygulamalara yer verilmelidir: Cami, Kur'an Kursu, Müftülük..." şeklindeki ifadeleriyle dile getirmektedir. Buna göre ilahiyat müfredatında din

hizmetlerini, yaygın din eğitimi ve dini danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini yerine getirecek elemanları yetiştirmek için yeterli seviyede mesleki uygulamaya yer verilmediği anlaşılmaktadır.

3.6. Günümüzde Yüksek Din Öğretimi Kurumlarında Meslekî Uygulama

Günümüzde farklı isimlerle yüksek din öğretimi fakülteleri açılmıştır. “Hâlihazırda İlahiyat Fakültesi, İslamî İlimler Fakültesi, İslam ve Din Bilimleri Fakültesi, İlahiyat Bilimleri Fakültesi, Dini İlimler Fakültesi adı altında açılan yüksek din öğretimi kurumları bulunmaktadır” (Tosun, 2015, s. 90; Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2014, s. 9, 17). Akademik ve istihdama yönelik belirgin farklılaşmaların söz konusu olmadığı yüksek din öğretimi kurumlarından mezun olanlar Din/Diyanet hizmetleri ve Din Öğretimi olmak üzere iki temel alanda istihdam edilmektedirler (Tosun, 2015, s. 89).

Din/Diyanet hizmetleri alanında genel olarak vaizler, murakıplar, Kur’an kursu öğreticileri, imam-hatipler ve müezzin kayyımlar din hizmetlerini yürütmektedirler. Ancak Onay’ın da belirttiği gibi, “Başta imam-hatip ve müezzin-kayyımlar olmak üzere, vaizden hizmetliye, müftüden Diyanet İşleri Başkanı’na kadar geniş bir yelpaze içerisinde yer alan Başkanlık personeli, cami içinde olduğu gibi, cami dışında yürütülen sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik yönlü hizmetlerde rol almaktadır” (Onay, 2006, s. 161-162). Din/Diyanet hizmet alanları genel olarak cami içi din hizmetleri, cami dışı dini, sosyal ve kültürel içerikli (dinî) hizmetleri, yaygın din eğitimi, ahlaki gelişim ve manevi rehberlik faaliyetleri, dinî danışmanlık ve rehberlik/irşat etkinliklerini kapsamaktadır.

Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yerine getirmeye çalıştığı ve görev alanları kapsamında bulunan din hizmeti, yaygın din eğitimi ve rehberlik ve manevi danışmanlık faaliyetlerinin çeşitliliğine bakıldığında bu alanlara yönelik gerek teorik gerekse pratik açıdan yeterli dersin olduğu söylenemez. Bahsi geçen hizmet alanları başlı başına uzmanlığı gerektirmektedir. Dolayısıyla bu hizmetlerin ifası için teorik ve meslekî uygulama bakımından ciddi eğitim almanın gerekliliğini ayrıca belirtmeye gerek yoktur. Mesleğe elaman yetiştiren yüksek din öğretimi kurumlarında meslekî uygulamanın olması bu kurumların yapısı gereğidir. Zira bunlar mesleğe eleman yetiştiren eğitim-öğretim müessesleridir.

Yüksek din eğitimi kurumlarında belirli alanda meslekî uygulamaya ağırlık veren tek bir ders bulunmaktadır. “Dini Hitabet” ya da “Hitabet ve Meslekî Uygulama” adlarla anılan bu dersin amacı, öğrencilere etkin ve verimli bir konuşma ve hitap yeteneği kazandırmaktır. Bunun yanında bahsi geçen dersin ilahiyat lisans programlarında 1998-1999 eğitim-öğretim yılından itibaren, öğretmenlik formasyonu alamayan ilahiyat öğrencilerinin yaygın din eğitimi alanında görev almalarına katkı sağlayacağı düşüncesiyle ön plana çıkmıştır. Meslekî uygulamaya dönük olan bu ders vaaz, hutbe gibi birkaç türdeki yaygın din eğitimi faaliyeti ile sınırlıdır (Osmanoğlu, 2018, s. 18-19).

Din hizmetleri bağlamında mesleki uygulamanın yani din hizmetleri uygulamasının son derece gerekli olduğu belirtilmiş ve zorunlu hale getirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili olarak Yaman, “değişik vesilelerle dua yapmak, cemaate hitap etmek, vaaz etmek, Cuma hutbesi îrâd etmek, cenazenin teçhiz ve defin işlemlerini deruhte etmek, dini danışmanlık ve rehberlik yapmak gibi günlük din hizmeti uygulamaları, sadece cami merkezli bir din hizmeti vizyonuna hapsedilmemeli; bu esas olmakla birlikte hastane, hapishane, huzurevi, yetiştirme yurdu, sığınma evi vb. mekânlarda icra edilecek sosyal açılımlı din hizmetleri pratiği ile dini tören ve merasimleri yönetme becerisini de kazandıracak bir açılma sahip olmalıdır” (Yaman, 215, s. 69) ifadelerinden din hizmetleri uygulamalarının birkaç alanla sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Yüksek din öğretimi kurumlarında mesleki uygulamaya olan “Hitabet ve Meslekî Uygulama” dersinin ders programının amaç, konu, yöntem, araç gereç vb. hususlarda netlik olmadığı görülmektedir. Fakültelerdeki derslerin içerisine bakıldığında birbirinden farklı konulara ve başlıklara rastlanılmaktadır. Bazı fakültelerde konular daha çok pratik din hizmeti uygulamaları ekseninde ele alınırken, bazılarında ise tarihi yöne ağırlıklı olarak değinilmiş, kısmen uygulamaya yer verilmiştir. Bir başka fakülte de dersin

konularının neredeyse tamamının iletişim konularından oluştuğu, hatta aynı fakülte'deki “Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler” dersinin konuları ile çok yakın olduğu belirtilmiştir (Osmanoğlu, 2018, s. 23-25).

“Hitabet ve Mesleki Uygulama” dersinin etkili ve verimli olabilmesi için öğrencilere çeşitli kurumlarda uygulama imkânının verilmesi gerekir. İlahiyat Fakültesi programlarına bakıldığında bu dersin birçok fakültede 2 (teorik) kredi; bazılarında 1 (teorik) +2(uygulama) şeklinde yaptırıldığı dile getirilmektedir (Osmanoğlu, 2018, s. 20). Bunun dışında dersin 2 T + 2 U şeklinde işlendiği fakültelerde bulunmaktadır (Sakarya Üniversitesi, 2019). Buna rağmen bizim tespitlerimize göre her ne kadar programlarda ders teorik olarak zikredildiyse de bazı fakültelerde dersin haftalık ders içeriğinde uygulamaya yer verilmektedir (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019).

Dersle ilgili olarak öğretmenlik formasyonundaki gibi bir stajın yapılmadığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin uygulamalarına yeterince fırsat tanınmamakta, yapılan uygulamalar da fakülte içerisindeki konferans salonu ya da sınıflarda gerçekleştirilmektedir. Fakülte içerisindeki uygulamalar ise belli türdeki tatbikatlar ile sınırlı kalmaktadır. Mevcut uygulamalar yeterli ve verimli olmamaktadır. Oysa dinî yükseköğretim kurumlarında “Dini Hitabet” veya “Hitabet ve Mesleki Uygulama” dersi çerçevesinde pek çok alanda yapılacak uygulama, etkinlik ve pratikler, öğrencinin ileride meslek hayatında yürütecekleri din hizmeti ve yaygın din eğitimi faaliyetlerinde yetkinlik kazanmasına yardımcı olacaktır (Osmanoğlu, 2018, s. 21).

Öğrencilik süresi içinde fakülte dışında yapılacak uygulamalı din hizmetleri, irşat faaliyetleri ve rehberlik hizmetleri öğrencilerin muhatap kitleyi doğrudan tanımasına ve sorunları yerinde fark etmesine imkân verecektir. Böylece öğrencilerin, mezuniyet sonrası meslek hayatlarında başarılı olmalarına ve verimli meslekî gelişim sürecine kavuşmalarına katkı sağlanmış olunacaktır. Meslek öncesi uygulama yapılmadan, hazır olunmayan bir işte çalışma zorunda kalınması, pek çok yetersizliği gündeme getirecektir. Nitekim farklı yıllarda yapılan araştırmalarda dini hitabet veya yaygın din eğitimi faaliyeti olan vaaz konusunda, öğrencilerin yarından fazlasının kendilerini beceri/formasyon bakımından yeterli görmedikleri tespit edilmiştir (Ege, 2013, s.140-141).

Uygulama bazında yaşanan sorunları besleyen diğer önemli bir dinamik ise “kurumsal işbirliği” eksikliği veya verimsizliğinden kaynaklanmaktadır. Müftülükler ile fakülteler arasında işbirliği yeteri kadar işletilmemektedir. Bazı fakülteler “Din Hizmetleri Uygulaması Yönergesi” “Pratik Dini Hizmetler ve Mesleki Uygulama Yönergesi” (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2010), başlıklı yönergeler hazırlayarak söz konusu ders çerçevesinde yapılması gereken staj çalışmalarını daha düzenli yapmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu resmi protokollerle değil, daha çok fakülte yönetiminin ya da ilgili dersi yürüten hocanın gayretlerine gerçekleşmektedir. Burada Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen olacak öğrenciler için zorunlu olan “Öğretmenlik Uygulaması” ve “Okul Deneyimi” dersleri bağlamında Eğitim Fakülteleri ile MEB arasındakine benzer bir düzenleme dini yüksek eğitim kurumları ile DİB arasında gerçekleştirilmemiştir (Osmanoğlu, 2018, s. 22).

Uygulama konusunda sınırlılığa sebep olan hususlardan biri de öğrenci sayılarındaki artıştır. İlahiyat Fakültelerindeki öğrenci sayılarının fazlalığı hitabet ve mesleki uygulama faaliyetlerini doğal olarak yetersiz kılmaktadır (Korkmaz, 2013, s.335-354). Günümüzde Dini Yüksek Eğitim kurumlarında öğrenci sayısı 100 binlere yaklaşmış durumdadır. Fakültelerin bazılarında dersler 70- 80 veya daha fazla öğrencinin bulunduğu sınıflarda yürütülmektedir. Haliyle fakülte dışında ve içinde uygulama yapmak zorlaşmış durumdadır. Öğrenci fazlalığı uygulama yapılacak zaman ve mekan konusunda sınırlılıklara yol açtığı gibi bunlarla ilgili koordinasyonu güçleştirmekte, yapılacak uygulamalarının çeşitliliğini arttırılmasını engellemekte, az sayıdaki etkinliğin ise öğretim elamanlarınca izlenip değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır (Osmanoğlu, 2018, s. 22-23).

Din hizmetleri ile ilgili birkaç fakültelerin programlarına bakıldığında genel anlamda bir yetersizlik söz konusudur. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı’nın deruhte ettiği hizmet alanlarının bütüne

yönelik yeterli sayıda ders bulunmadığı, olanlarının ise ya tamamıyla teorik olduğu ya da kısmen uygulamaya dönük işlediği, ancak okul dışı stajlarının olmadığı görülmektedir. Türkiye’deki İlahiyat Fakültelerinden birinin 2017-2018 eğitim program incelendiğinde genel olarak din hizmeti alanıyla ilgili derslerin olduğu görülmektedir. Zorunlu derslerin yanı sıra seçmeli meslekî derslerin olması dikkati çekmektedir. Ancak özellikle seçmeli dersler incelendiğinde din hizmetleri mesleğine yönelik yeterli sayıda dersin varlığından bahsetmemiz mümkün değildir. Meslekî seçmeli derslerin de kahir ekseriyetinin torik olduğu ve din hizmetlerine yönelik uygulamasının olmadığı görülmektedir. Programındaki gerek zorunlu gerekse meslekî seçmeli derslerin din hizmetlerinde Kur’an okumayla, dinî musikiyle, dinî hitabetle, rehberlik ve iletişime ve dolaylı olarak iştme engellilere yönelik işaret diliyle ilgili olduğu görülmektedir (Ankara Üniversitesi, 2019).

Bir başka dinî yükseköğretim kurumlarından biri olan İslamî İlimler ismini taşıyan bir fakültenin programında din hizmetleri alanıyla ilgili zorunlu ve seçmeli derslerinin hiç birisinin uygulamasının olmadığı, hepsinin teorik olduğu görülmüştür. Din hizmetleriyle ilgili olduğunu var saydığımız derslerin sadece iki dersle sınırlı olması düşüncüdür. Bu dersler her dönem, hafta iki saat ve torik olarak okutulan “Kur’an Okuma ve Tecvid” dersi ile tek dönemde okutulan, haftada iki saat ve torik olan “Din Eğitimi” dersidir. Seçmeli derslerin bölüm seçmeli ve üniversite seçmeli dersler şeklinde iki grupta sınıflandırıldığı görülmektedir. Bölüm seçmeli ders grubunda din hizmetleriyle ilgili uygulaması olmayan haftada iki saat, tek dönem okutulan üç ders bulunmaktadır. Bunlar “Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim”, “Manevi Bakım ve Danışmanlık” ve “Dini Hitabet” dersidir. Dini Hitabet dersinin resmiyette uygulaması olmamakla birlikte, içeriğinde teoriden çok uygulamaya ağırlık verileceği ve uygulama örneklerinin belirtilmesi, dersin uygulamasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Ancak uygulamanın mahiyeti ile ilgili tam bir bilgi ve netlik bulunmamaktadır (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, 2019).

Bazı fakültelerde hiçbir dersin uygulaması programda yer almaktadır. Bu durum mesleğe elaman yetiştiren ve bir meslek okulu hüviyetindeki yüksek din öğretim kurumları için oldukça düşündürücüdür. Hal böyle olmakla birlikte derslerin içeriklerinde uygulamaya yer verildiği de belirtilmektedir. “Din Eğitimi” ve “Türk Din Musikisi Nazariyatı” zorunlu dersleri arasında yer almaktadır. Din hizmetleriyle ilgili olarak bir hayli seçmeli derse programda yer verilmiştir. Programda seçmeli olarak “Dini Musiki Repertuarı”, “Türk Din Musikisinde Makam Bilgisi”, “Türk Musikisi Formları”, “Engellilik, Sosyal Hizmet ve Din”, “Uygulamalı Cami Musikisi”, “Türk Din Musikisinde Makamlar”, “Yaygın Din Eğitimi”, “Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim”, “Dini ve Manevi Danışmanlık”, “Güzel Kur’an Okuma”, “Türk Din Musikisinde Solfej” gibi dersler bulunmaktadır. Din hizmetleriyle ilgili derslerin neredeyse tamamının seçmeli olduğu görülmektedir. Yine bu derslerin büyük bir kısmının musiki ve dini musiki, bunların da büyük bir kısmının teori ağırlıklı olduğu görülmektedir. Genel anlamda din hizmetlerine dair yeterli sayıda ders olmasına rağmen ders içerikleri teorik ve bütün din hizmetlerini kapsayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Bununla birlikte “Uygulamalı Cami Musikisi” ve “Güzel Kur’an Okuma” derslerinin okulda dersin işleniş biçimi olarak uygulamaya yer verildiği, ancak okul dışı uygulamaya yani staj yer verilmediği anlaşılmaktadır (Marmara Üniversitesi, 2019).

Cami içi ve cami dışı pratik din hizmetleri, yaygın din eğitimi, manevi danışmanlık ve rehberlik alanlarında derslerin sayılarında geçmişe göre hatırı sayılır oranda bir artış olmakla birlikte, bu derslerin gerek fakültelerde ve gerekse fakülte dışında uygulamadan yoksun bir şekilde işlendikleri anlaşılmaktadır. Dini yükseköğretim kurumlarının neredeyse tamamında öğretim programlarında yer alan Hitabet ve Meslekî Uygulama dersinin de uygulamasında birçok sorun yaşanmaktadır. Öğretmenlik uygulaması gibi bir stajı bulunmaktadır. Okul içindeki uygulamasının ise çok yetersiz ve verimsiz olduğu görülmektedir.

4. Sonuç

Din hizmetini cami içi ve cami dışı dini pratikleri, yaygın din eğitimi faaliyetleri, manevi rehberlik ve bakımı da kapsayan üst bir kavram olarak değerlendirmek mümkündür. Din hizmetlerinin ifasında günümüzde farklı isimler altında eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan yüksek din öğretimi kurumlarından mezun olanlar da din görevlisi olarak istihdam edilmektedir.

Mezunlarının istihdam alanları dikkate alındığında yüksek din öğretimi kurumları, aynı zamanda meslekî dinî eğitim müesseseleridirler. Bu okulların öğrencilerine eğitim öğretim süreci boyunca, meslekî eğitimin gereği olarak mutlaka uygulamaya yönelik eğitimlerin verilmesi ve stajın (meslekî eğitim, işyeri eğitimi) yaptırılması gerekir. Her hangi bir meslekte istihdam edilecek olan bireyin, meslekî becerisi, teorik bilgi kadar, uygulama eğitimini de zorunlu kılmaktadır.

Yüksek din öğretimi kurumlarında geçmişten günümüze din hizmetleri bağlamında meslekî uygulama eğitimi ile ilgili sağlam bir zemin ve anlayış geliştirilmemiştir. Zamanla yüksek din öğretimi mezunlarının fiili olarak din hizmetleri alanlarında din görevlisi olarak istihdam edilmeleri bir takım derslerin programlarda yer alması zorunluluğu doğurmuştur. Ancak bu durum arzu edilen sonucun ve verimin elde edilmesini sağlamamıştır. Zira derslerin kahir ekseriyeti teorik olarak işlenmektedir. Din hizmetleriyle ilgili olan bu derslerle ilgili, öğretmenlik formasyonda olduğu gibi, her hangi bir stajdan yani fakülte dışı din hizmeti alanlarında meslekî uygulamadan bahsetmemiz söz konusu değildir.

1998-1999 eğitim-öğretim yılından itibaren, öğretmenlik formasyonu alamayan ilahiyat öğrencilerinin yaygın din eğitimi alanında görev almalarına katkı sağlayacağı düşüncesiyle öğrencilere etkin ve verimli bir konuşma ve hitap yeteneği kazandırmak amacıyla “Dini Hitabet” veya “Hitabet ve Meslekî Uygulama” teorisi ile birlikte uygulaması olan bir ders ön plana çıkmıştır. Meslekî uygulamaya dönük olan bu ders vaaz, hutbe gibi birkaç türdeki yaygın din eğitimi faaliyeti ile sınırlı kalmış, din hizmetlerini bütün boyut ve alanlarıyla kapsamamıştır. Bu dersin öğretmenlik uygulamasına benzer fakülte dışı uygulaması bulunmamaktadır. Fakülte içindeki uygulaması ise maalesef çok yetersiz ve verimsiz bir şekilde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, (2000). *Osmanlı adet merasim ve tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akseki, A. H. (1951). Din tedrisatı ve dini müesseseler hakkında bir rapor. *Sebilürreşad*, 100-105.
- Akyüz, Y. (2014). *Türk Eğitim Tarihi* (26. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Alkan, C., Doğan, H. ve Sezgin, İ. (1980). *Mesleki Ve Teknik Eğitim Prensipleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Ankara Üniversitesi 2019. *İlahiyat Dersleri*. 17.04.2019 tarihinde http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=429 adresinden erişildi.
- Aşıkoğlu, N. Y. (2015). Müzakereler. S. Akyürek (Ed.), *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?-Sorunlar ve Çözümleri- Çalıştay tebliğ ve müzakereler kitabı* içinde (ss.102- 106). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aşıkoğlu, N. Y. (2015). Yüksek öğretimde din eğitim ve öğretimi. R. Doğan ve R. Ege (Ed.), *Din Eğitimi kitabı* içinde (ss. 181-196). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aydın, M. Ş. (2016). *Cumhuriyet Döneminde Din Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı* (3. bs.). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

- Ayhan, H. (1999). *Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ayhan, H. (2000). İlâhiyat Fakültesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 22, ss. 70-72). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bahçekapılı, M. (2012). *Türkiye’de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012)*. İstanbul: İlke Yayınları.
- Baltacı, C. (2005). XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri 1 (2. bs.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Bilgin, B. ve Selçuk, M. (1999). *Din Öğretimi –Özel Öğretim Yöntemleri-* (4. bs.). Ankara: Gün Yayıncılık.
- Buyrukçu, R. (2011). *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü* (4. bs.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cebeci, S. (1990). Türkiye’de orta öğretimde mesleki din eğitimi. *Diyanet Dergisi*, 26 (3), 29-45.
- Çelebi, A. (1998). *İslam’da eğitim öğretim tarihi* (A. Yardım, Çev.), İstanbul: Damla Yayınevi.
- Doğan, R. (1999). Cumhuriyetin ilk yıllarında tevhid-i tedrisat çerçevesinde din eğitim-öğretimi ve yapılan tartışmalar. *Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi bildiriler kitabı* içinde (ss. 227-288). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Ege, R. (2013). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin vaaz ve vaizlik konularına bakışları: Ankara üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 54 (2), 129-158.
- Hızlı, M. (2012). *Mahkeme sicillerine göre Osmanlı klasik dönem bursa medreselerinde eğitim-öğretim* (2. bs.). Bursa: Emin Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1990). Dârülfünûn tarihçesine giriş. *Belleten*, LIV (210), 699-747.
- İhsanoğlu, E. (1993). Dârülfünun. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 8, ss. 521-525). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (1993). Cer. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 7, ss. 388-389). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (1993). Dânişmend. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 8, ss. 464-465). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (2006). Mülâzemet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 31, ss. 537-539). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İzmit Kâtip Çelebi Üniversitesi, (2019). *İslami İlimler Fakültesi*. 18.04.2019 tarihinde <https://ubs.ikc.edu.tr/AIS/OutcomeBasedLearning/Home/Index?id=169> adresinden erişildi.
- Kanal, H. (2014). II. Abdülhamid devrinde İstanbul medreselerindeki öğrencilerin cerr faaliyetleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, III (2), 251-294.
- Kara, İ. (1994). *Türkiye’de İslamcılık düşüncesi II*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kara, İ. (2016). *Cumhuriyet Türkiye’sinde bir mesele olarak İslam 2*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kavakçı, Y. Z. (1981). Fakültelerde din eğitimi. *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri bildiriler kitabı* içinde. Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları.

- Korkmaz, M. (2013). Vaizlik Eğitimi Açısından İlahiyat Lisans Programlarının Değerlendirilmesi ve Bir Sertifika Programı Önerisi. H. K. Yılmaz vd. (Ed.), *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu II bildiriler kitabı* içinde. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Küçükaşcı, M. (2000). İmam. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 22, ss. 178-181). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Marmara Üniversitesi, (2019). *İlahiyat Fakültesi*. 20.04.2019 tarihinde <http://dosya.marmara.edu.tr/ilh/Bultendergi/lisansdersicerikmufredat2014.pdf> adresinden erişildi.
- Mevzuat. (1965). 18.05.2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657> adresinden erişildi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (1961). 20 Nisan 2019 tarihinde https://ttkb.meb.gov.tr/kurulkararlari/fihristler/fihrist_1961.pdf adresinden erişildi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (1961). *Din ile İlgili Milli Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (1979). Yüksek İslam enstitüleri müfredat programı. *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 2021 (40), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Onay, A. (2006). Cami eksenli din hizmetleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4 (12), 149-175.
- Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2010. *İlahiyat Fakültesi Pratik Din Hizmetleri ve Mesleki Uygulama Yönergesi*. 21.05.2019 tarihinde <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/65865> adresinden erişildi.
- Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2019. *Ondokuz Üniversitesi Bilgi Paketi Ders Kataloğu- Ders Katoloğu İlahiyata Fakültesi- İlahiyat Programı*. 21.05.2019 tarihinde <http://ebs.omu.edu.tr/ebs/program.php?dil=tr&mod=1&Program=2692> adresinden erişildi.
- Osmanoğlu, C. (2018). Hitabete giriş. S. Akyürek (Ed.), *Hitabet ve Mesleki Uygulama kitabı* içinde (ss. 15-52). Ankara: Bilay Yayınları.
- Öcal, M. (2016). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de din eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parladır, S. (1988). Amaç ve muhteva bakımından yüksek din öğretimine bakış. *Yükseköğretimde din bilimleri eğitimi sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 3-11). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Resmi Gazete, (1981). *Yüksek Öğretim Kanunu*. 20 Nisan 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17506.pdf> adresinden erişildi.
- Resmi Gazete. (1972). 20 Nisan 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14077.pdf> adresinden erişildi.
- Sakarya Üniversitesi 2019. *İlahiyat Fakültesi Yeni Program Lisans Ders Planı*. 21.05.2019 tarihinde <http://www.if.sakarya.edu.tr/sites/if.sakarya.edu.tr/file/plan.pdf> adresinden erişildi.
- Sakarya. (2019). 20.03.2019 tarihinde http://www.muys.sakarya.edu.tr/belgeler/Isyeri_egitim_Yonergesi.pdf adresinden erişildi.
- Sarıkcıoğlu, E. (1981). Yüksek din eğitiminde eksiklikler. *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri bildiriler kitabı* içinde (ss. 327-332). Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları.

- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2014). *Öğretmenlik Alanları, Atama ve Ders Okutma Esasları*. 20 Nisan 2019 tarihinde https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_03/21151738_9_cizelgeveesaslar.pdf adresinden erişildi.
- Tosun, C. (2015). Müzakereler. S. Akyürek (Ed.), *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?-Sorunlar ve Çözümleri- Çalıştayı tebliğ ve müzakereler kitabı* içinde (ss.89- 90). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu, (1969). *İslami İlimler Akademileri*. İstanbul: T.İ.E.T.E. Akademi Komisyonu Yayını,
- Ülken, H. Z. (1961). İlahiyat fakültesinin geçirdiği safhalar. *İlahiyat Fakültesi Albümü (1949-1961) kitabı* içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ülken, H. Z. (1973). Cumhuriyet devri 50 yıllık Türk eğitimi. *50. Yıl kitabı* içinde (ss. 1-59). Ankara: Ankara Üniversitesi Basım evi.
- Ünver, A. S. (1946). *Fatih, külliyesi ve zamanı ilim hayatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.
- Yaman, A. 2015. Müzakereler. S. Akyürek (Ed.), *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?-Sorunlar ve Çözümleri- Çalıştayı tebliğ ve müzakereler kitabı* içinde (ss. 62-72). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Zengin, Z. S. (2002). *II. Meşrutiyette medreseler ve din eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Zengin, Z. S. (2009). *II. Abdülhamit dönemi örgün eğitim kurumlarında din eğitimi ve öğretimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Zengin, Z. S. (2015). İslam din eğitiminin tarihsel gelişimi: islam’da eğitim ve öğretim. din eğitimi. R. Doğan ve R. Ege (Ed.), *Din Eğitimi kitabı* içinde (ss. 19-35). Ankara: Grafiker Yayınları.